

Dragan Prole

ANĐELI BOLA

(Milenko Bodirogčić: *Pesak pjeskare*, Orfelin izdavaštvo, Novi Sad, 2024)

Naš pisac ovog puta stiže nakon smaka sveta. Njegovog sveta više nema, on je već smešten negde drugde. Odande nam piše. Piše nežno, poverljivo, a u isti mah dokumentarno. Sve o čemu piše nekada se dogodilo, da li baš tako, ne znamo, ali polazi mu za rukom da nas svojim čistim i preciznim jezikom uveri da je baš tako bilo. Pisac preuzima ulogu naratora, kojem od samog početka ništa nije potaman. Jedina izvesnost sa kojom čovek može da računa na ovom svetu, posebno u *našoj verziji* toga sveta – jeste trajna neodomaćenost, nesaglasje, nemir. Probudena očeva požuda uništila je porodičnu zajednicu, ponizila majku, oterala sina kod tetke i teče, u ruke privremenih spasilaca. Otac je odjednom video samo telo, ništa drugo osim ženskih tela, navodno je znao

i tajne skrivene iza njih, a majka je ostala očajna, bezutešna i nemoćna.

Pritom, otac nije nastojao da doživi novi život, ljubav u kojoj je drugi prvi, nego se robusno nametao kao prvo i jedino, a druge su bile tek efemerni, proizvoljni objekti, pučka tela koja se lako daju zameniti, što je odnos koji vodi u novi opoziv zajedničkog života. Dete je neminovna žrtva, orfelin kojem nema nade. Nije neophodna posebna psihoanalitička obuka kako bismo shvatili da relacija oca i majke u ovom slučaju posredno govori o neodmerenim apetitima, o nezamislivim sudarima moći i vlasti s nemoćnima i razvlašćenima. Na snazi je metafora strahovitog incidenta između načela vladavine i načela života. Naratorov otac simbol je principa pohlepe i moći, sklonog jedino da grabi, prisvaja i otima, ne mareći mnogo za one od kojih je ugrabljeno i oteto. S druge strane, naratorova lična drama tokom koje je napušten i ostavljen od roditelja, drama je čitavih generacija koje su ostale bez svoje zemlje. Ne, pred nama nije još jedan izdanak jugonostalgije. Koliko god se čini da je autor načelno saglasan sa vrednostima proklamovanim tokom druge Jugoslavije, nedovoljno je naivan kako bi propustio da uoči jaz između plemenske ideje i dramatično nedovoljne realizacije.

Uvod u roman ujedno je i njegova nit vodilja i razrada i zaključak. Potomak sukoba između moći i nemoći mrzi sebe. Nesnađen je i nema stana. Neumorno provocira snažnije i jače kako bi trpeo udare, batine, poniženja, tlačenje i modrice. Krv i ožiljci na njemu nisu tek posledica teškog roditeljskog razvoda nego su ishodi čitave istorije, dugog, teško sagledivog vremena pre njega. Slično je bilo i nakon raspada države – ostavljenim naslednicima preostalo je ili savijanje pred moćnijima ili pak beskrajno koškanje, čika-

nje, zadevanje kavge sa daleko moćnijima od sebe. Kao otelovljenje moći i vlasti, otac druga tela pretvara u objekte, a kao ovaploćenje potčinjenog, narator prezire svoje telo, naružuje ga i izgadnjuje, tretira ga kao tuđe, namerno ga izlaže nasilnom izobličanju.

U Pesku pjeskare nižu se vremena nasilja u kojem pisac prepoznaje svojevrsnu umetnost radi umetnosti, veštinu uništenja koja se ponavlja, razmnožava i reciklira. Logika večnog vraćanja nasilja čini se vrlo jednostavna – za počiniocce drugi su ravnodušni, lako zamenljivi, puko dehumanizovano meso nedostojno pažnje i poštovanja. Za potčinjene je pak preporučljivo da prihvate tretman koji im je namenjen, kao što čini narator u svojoj ranoj mladosti. Ukoliko pak to ne žele i nisu spremni, čeka ih nemila sudbina. Husinska buna iz 1920, očajnički gest otpora i pobune na koji su vinovnici prosto bili prisiljeni, igra ulogu početnog beočuga. Ona predstavlja zaboravljeni ključ, kadar da mutnu i nepojamnu genezu sukoba prikaže jednostavno i bez prenemaganja.

U Bodiropićevoj genealogiji lanca događanja koji su naš sadašnji svet oblikovali takvim kakav je – sve je odlučeno već ishodom ovog grozničavog i uzaludnog krika solidarnosti. Rudari Kreke nisu bili tek efemerni vinovnici događanja lokalnog značaja nego ih valja zapamtiti kao aktere sukoba koji će markirati gotovo čitav dvadeseti vek nekadašnje zajedničke države. Bodiropić nam skreće pažnju kako nam krvavi međunacionalni sukobi, naročito karakteristični za Bosnu i Hercegovinu tokom Drugog svetskog rata, pa i za nečuveno nasilje građanskog rata 1992–1995. moraju ostati neshvatljivi, ukoliko ne osvestimo njihovu inicijalnu kapislu, odnosno prvu varnicu koja je začeta upravo kraj Tuzle.

Književni rad za pisca je ujedno i rad protiv revizionizma. Pisati roman za njega istovremeno znači i delovati protiv javnog falsifikovanja istorijske svesti. Nije mali trud uloženi kako bi se uočile linije povezanosti, zajedničke strukture, kako bi se osvetlili vodeći motivi aktera i posledice magistralnih sukoba. Tome nasuprot, strategija revizionizma počiva u međusobnom razdvajanju povezanih događaja, u stvaranju nasilnog reza u tkivu istorijskog vremena nakon kojeg se stvorena rana tretira kao samonikla, slučajna, ničim izazvana, samom sobom nanescena. Otelovljen u liku Mitra Uzorca, revizionizam je počeo cinično da funkcioniše tako što su ga sponzoriscle njegove vlastite žrtve. Nadalje, pojavnost mu se zasnivala na prividno bezazlenom marginalizovanju kontinuiteta. Trik istorijske revizije počiva u nastojanju da događaje prikaže singularno kao pojedinačne i samosvojne, kao nešto što ništa nije prizvalo i nema nikakav odjek, čime se otvara širok prostor za njihovu proizvoljnu interpretaciju („[...] sve je češće pričao, a njegov govor, praćen šumom noktiju na gitarskim žicama, sve je pojave prikazivao kao separatne, bez uzroka i posledice, svodio je svet na anegdodu”).

Roditelji su kod Bodiropića mnogi, i nevidljivi. Istorijskih očeva kao da je pregršt. Piščevo majstorstvo sastoji se u tome što nas uvodi u roman kao da je on sam vinovnik svojih nevolja, a da su oni koji su mu bol nanosili, na kraju krajeva stradalnici, nehotične žrtve nasilja koje su nevoljno prinuđeni da čine: „[...] ti dečaci, sa kojima sam se tukao [...] svakako nisu bili monstrumi, bilo im je neugodno [...] obuzimala ih je neka vrsta sti-

da kao da saučestvuju u tuđoj nenormalnosti i tako se i sami izlažu preziru i poruzi.” Savršena ironija nasilnika. U realnosti Husinske bune svakako su bili upleteni monsturni, kojima nije bilo neugodno i nije ih obuzimao stid. Poniženi i srozani na tri vekne hleba za težački dvanaestočasovni rad u podzemnim rudarskim oknima, odlučni da pruže podršku svojim kolegama Slovincima i njihovim porodicama kojima je pretilo proterivanje, rudari su odlučno ustali – i platili preskupu cenu. Zajedno sa svojim porodicama.

Svi anđeli su hermafroditi, kaže jedan junak Bodiropićevog romana. Lepota je dvopolna, ona je u sjedinjenju, u spajanju različitog, u mešavini neistovetnog. Pojavljuje se lepota u ovome romanu poput neočekivane utehe, poput iznenadnog obećanja o kojem svedoči već samo njeno postojanje. Moćan efekat koji lepota proizvodi nije toliko posledica neke njene posebne karakteristike, koliko proističe iz kontrasta u odnosu na prizore svakidašnjice. Lepota prirode iznad svega.

Kao i u prethodnom romanu prvencu *Po šumama i gorama* (2019), hodanje po planinama za one koje se na njega odvažuje postaje poput pripadnosti nekoj višoj zajednici. Kod Bodiropića se planinarenje odvija kao proces humanizacije, predstavlja medij civilizovanja, jer mu polazi za rukom da ono što je po prirodi zadržano i tvrdoglavo preinači u pitomo i otvoreno. Sa svojim prijateljima iz mladosti, Bogdanom i Mensurom, narator upoznaje više zajedništvo koje se tokom hodanja stvara. Štaviše, on svedoči da hodanje samo po sebi odlikuje svojevrstni terapijski efekat („[...] u šumama bi se sve menjalo, postajali bismo blagi i tihi [...] pod treperavim, stidljivim senkama lišća”). Lepota međuljudskih odnosa naročito je dirljivo opisana kod Bodiropića, uverenog da magija površnog dodira deluje daleko moćnije od reči. Tako narator odlazi kod Mensurove majke i doživljava scenu u kojoj je dodir neuporedivo rečitiji od razmene reči: „Leva šaka mi je počivala na stolu i Emina je na nju spustila dlan [...] hteo sam da joj kažem *pričaj mi o Mensuru*, ali nisam rekao ništa, strahovao sam da će sa govorom i njenog dlana nestati.”

Ljudski dodir, nežan dodir po ruci ili dlanu, zagrljaj, kao da predstavljaju poslednji resurs otpora. Kao da se u njima krije onaj elementarni telesni ekvivalent izgradnje zajednice jednakih i ravnopravnih. Kada dodirnemo drugoga, poručuje nam lektira Bodiropića, nalazimo se u poslednjoj ravni, u kojoj ljudskost nikada ne može biti dokraja poražena. Svi anđeli su hermafroditi, zna to Bodiropić, ali takođe zna da je i bol dvopolan, kako je i on i muškog i ženskog roda. Otuda bi se i njegovi vodeći junaci mogli najprikladnije okarakterisati kao *anđeli bola*. Za razliku od *Anđela istorije* Paula Klea, koji je vizualno prikazan usamljen, Bodiropićevi *anđeli bola* morali bi biti grupa, grupa aktera koja ne bi prosto podigla ruke nego bi pre nastojala da se spase jednostavnim dodirima, nežnim i pažljivim, onakvim kakvi jedino anđelima dolikuju.